Спека. Ні вітру, ні хмариночки. В'їдливий, важкий дим від кокусових[1] печей та шахтових височенних димарів задушливим туманом сповняє розпечене повітря. Від того, либонь, ще більш душно, й хочеться прудко перебігти горбок, спуститись у глибоку балку, припасти вустами до прозорого струмочка з зеленим дном, що дзюркотить з-під цямрин кринички.

— Над криничкою знеможено спустили ясно-зелені верби свої ніжні віти.

Це — найкращий куточок у всій окрузі. Яким побитом збереглись тут верби, та чи й були тут верби деінде, ніхто того не знає. Всі звикли завжди бачити тільки степ, степ, степ, скільки оком скинеш; жодного кущика тернового шкода шукати тут. Скрізь степ, такий питний, різнобарвний по весні, а на тім степу брудні, закурені шахти з великими беззахисними шахтарськими слобідками круг них. Огидними гноянями виразками здаються ці шахти на дивнім лоні чарівного запашного степу.

Василько дуже любить криничку з вербами в балці. Коли череда повагом проходить повз балку, він клубочком скочується до криниці під верби, нагинається над цямринами і, гучно сьорбаючи спраглими губенятами, п'є з пригорщей холодну, смачну воду, потім сідає в холодочку або, знову нахилившись над криничкою, любує з свого гарненького личка з чорними бровенятами й великими очицями, синіми, як васильки. Він чує, як вигукує дід Сила, переймаючи від ячменю корів, сердито ляскає пугою, але тут так гарно, так спокійно, що зроду-звіку не вийшов би звідсіля, та ще в таку спеку.

— Васильку! Де ти, Васильку! — гукає-таки дід, і його присадкувата, кремезна постать раптом вимальовується високо на горбі. Він пильно придивляється вниз тими старими, але ще гострими очима й, побачивши хлопця, знов гукає:

— Васи-и-лю!.. Чи не осоружний тобі хлопець? Ач, заморився як — спочиває...

Хлопець, як заєць, прудко котить угору, а дід свариться звідтіля на цього пугою. Та Василько не дуже лякається: він знає, що дід Сила тільки свариться, що він тільки вдає з себе лихого, але має добряче, лагідне серце й дуже любить свого жвавого пустуна-підпасича.

І знову череда, пилюка, спека... Поліньку вато гризуть корови низеньку травичку, вкриту зжовта-сірим порохом; декотрі полягали й, дрімаючи, ремигають тую вбогу жуйку. Неслухняний, похмурий бугай, нудьгуючи, ходить поміж чередою і невдоволено, грубим басом, гуде; бу-у-у! бу-у-у! Йому, запевне, найгірш приходиться од спеки, бо він найгладший за всіх. Незважаючи на заборону, він знічев'я простує в німецькі ячмені. Та дід і Василько гаразд знають його шкодливу вдачу й завжди уважно пильнують його.

— Куди? щоб ти йому здох, опудало прокляте! — гукає дід Сила, а підпасич чимдуж біжить навперейми. Його міцний, як залізо, кизиловий кий дугою летить в повітрі, гепається бугаєві в спину й відскакує на шлях. Бугай сердито реве, люто гребе землю ногами, піднімаючи круг себе страшенну куряву; далі, не поспішаючкись, гордовито вертається до череди.

Дід підіймає голову й скоса дивиться, чи високо підбилося сонечко.

— Гони до ставу,— наказує він підпасичеві.

А той того тільки й жде. Ставок ховається за версту звідсіль, у другій балці. За яких півгодини череда хутко поспішає згори, а бугай гучним ревом виявляє своє задоволення. Забрівши з берега по черево, корови п'ють воду, повагом, не хапаючись, смакуючи, щоб довше заживати такої втіхи.

По той бік сидить купка шахтарів: робітники лагодяться ловити рибу. Василько любить дивитись на цих химерних рибалок: вони закладають на дно ставка набій з динамітом, від котрого витикається з. води кінець затравки, запалюють той кінець, і за хвилину страшенний вибух розтинається навкруги, глушить рибу, й вона випливає поверх води, немов дохла. Шахтарі роздягаються, кидаються в воду й, весело вигукуючи, беруть її просто руками. Тоді й Василько гав не ловить і інколи приносить своїй матері, удові-шахтарці, з десяток свіжих карасиків. Мати міцно обіймає й цілує свого улюбленця, варить добру юшку, й вони вдвох смачно вечеряють.

* * *

Сьогодні дід Сила не дав йому побавитись.

— Ану, гони лишень череду на той бік,— звелів старий.

Василько знав, що коли дідусь поспішається на той бік,

то це значить, що там, поблизу од церкви, край шахтарської слобідки, чекатиме його церковний сторож, сивий Жолоб, з шкаликом монопольки: вони зустрінутьоя, сядуть просто на траву й, уважно розмовляючи, поволі питимуть горілку. Ну, та Василько й там знаходив чим розважитись. Серед степу був старий, нічим це, обгорожений шурф з довжелезними драбинами, що діставали до самого дна глибокої шахти: коли в шахті траплялось яке нещастя і не було змоги вилізти з неї через головний колодязь, то шахтарі виходили на світ цим шурфом: для того й було зроблено в йому драбини; вони не діставали до поверху аршинів на два, й над ними було зроблено дощаний поміст з діркою посередині; шахтарі вилазили по драбині й ставали на цей поміст, а тоді вже й нагору. Під помостом горобці звивали собі гнізда, і Василько любив драти їх, бо йому якийсь дурень казав, що колись горобці помагали Христа розпинати.

Коли дід звелів йому гнати корів на той бік, він хутко підкачав холоші вище колін і повиганяв череду з води; тільки бугай забрів трохи не на середину ставка й стояв, ніби замислившись, полінькувато махаючи мокрим хвостом. Василько вискочив на берег, набрав грудок і почав жбурляти на непокірного, а з того боку йому завзято допомагали шахтаренята: на сердешного бугая посипались грудки. Він одразу хотів лізти далі, та хтось з того боку влучив йому .по лобі; під веселий дитячий регіт бугай, задравши хвоста й. люто ревучи, хутко вихопився з води й побіг за чередою. ‘ .

Незабаром дід Сила сидів уже на тім боці з старим Жолобом.

Вони пили по чарці. Корови полягали й дрімали, ремигаючи; тільки непосидячий бугай нудьгував і не міг знайти собі місця від спеки. Василько теж зник. Бачачи те, бугай протисся поміж чередою й пішов просто в жито. Забрівши на ниву, він не стільки пасся, скільки топтав. Може, тільки за півгодини дід Сила побачив це.

— Васильку! Васи-и-лю!— гукнув він хрипучим голосом і озирнувся навкруги,— От ледащо! га? Бугай у житі, а, його катма... Васи-и-лю!..

Ніхто не обзивався.

— Він, мабуть, у шурфі горобців дере,— спокійно промовив Жолоб, коли старий пастух підвівся.

— Та вже ж ніде більш! капосне хлоп'я,— відповів дід і, ляскаючи пугою, побіг заганяти бугая. Той, почувши гукання, миттю вихопився з жита, перебіг шлях і пристав до череди, а дід пішов до шурфу, щоб зайняти звідтіль ледачого підпасича.

— Васильку!., чи тобі не позакладало?

Знов ніхто не відповів.

— Чи не заснув він часом? ще, чого доброго, впаде в шахту...

Дід Сила надійшов до шурфа й зазирнув туди. Василько сидів на помості; спустивши руки й нахиливши голову низько між коліна, він не ворушився.

— Так і є! — вдарив старий об поли руками.— Спить, осоружний... Василю! чуєш! Василю!..

Хлопець мовчав. Дід Сила кинув путою об землю й мусив і собі лізти у яму, щоб розбуркати його.

Довго ждав Силу старий Жолоб, та, не діждавши, пішов і собі туди. Нахилившись над ямою, він побачив, що дід навалився на хлопця й обоє не ворушаться.

— Сило! чуєш? Сило!..

Ніхто не озивався.

— Що за напасть? — міркував Жолоб. Миттю хміль вискочив з нього; Жолоб почув, як подерлось йому волосся на голові вгору й мороз пішов поза шкурою. Ледве пересовуючи свої старечі ноги, що тремтіли з переляку, він подавсь до шахти.

За чверть години біля шурфу стояла вже купка шахтарів. Ніхто не хотів лізти витягати старого й хлопця. Страшенно ридала сердешна вдова, Василькова мати, й рвалася в яму, але її не пускали. Прийшли інженір і, штейгер, зазирнули в шурф і почали дошукуватись, з чого сталося таке лихо. Якийсь чорний од вугілля й кептяги старий шахтар, незважаючи на інженіра, лаявся, що не обгорожено ями...

Далі таки штейгер добрав діла: якраз перед цим затопило шахту — й вода виперла з шахти все погане повітря в шурф.

Тим повітрям і отруїлися, загинули від нього, дід Сила з своїм жвавим, веселим підпасичем.

Навкруги тихо... Чутно тільки уважний шепіт шахтарів, що лагодяться витягати померших; здавленим, несміливим . голосом штейгер дає їм поради.

Мати Василькова нічого більш не бачила й не чула; вона зомліла...

Спека, ані хмариночки. Тільки в людській душі насунули важкі хмари смутку й мовчазливої скарги на зрадливість життя.

[1] Частину вугілля перепалюють на кокус, ним краще палити в печах, ніж вугіллям.— Прим. авт.